

Costantino D'Orazio

ARTA ÎN ȘASE EMOȚII

traducere din limba italiană de
MIRCEA VASILESCU

CUPRINS

Arta, emoțiile, noi	7
1. Dorința.....	13
2. Delirul.....	68
3. Bucuria	108
4. Chinul.....	140
5. Uimirea.....	174
6. Îndoiala.....	211
Fața întunecată a emoțiilor, azi.....	237
Bibliografie.....	250
Mulțumiri.....	258
Indice	259

ARTA, EMOȚIILE, NOI

„Arta scutură de pe suflet praful adunat în viața de toate zilele. Artistul e un receptacul de emoții care vin de peste tot: din cer, de pe pământ, de pe un petic de hârtie, din orice formă de trecere, dintr-o pânză de păianjen.”

PABLO PICASSO

Nu sunt deloc convins că o operă de artă, pentru a avea un sens, trebuie neapărat să-l emoționeze pe privitor. Nu cred că misiunea principală a unei capodopere este aceea de a transmite o emoție, de a face publicul părtaș la vreun sentiment, de a cuceri oamenii pătrunzându-le în suflet. Emoția este unul dintre instrumentele unui artist, dar nu e un obiectiv indispensabil.

Pentru a fi inventariate în catalogul operelor de artă, o pictură sau o sculptură trebuie să ne conducă într-o dimensiune unde realitatea nu reușește să pătrundă. Trebuie să ne ducă de mână sau să ne împingă dincolo de pragul vieții noastre cotidiene, trebuie să ne pună întrebări la care nu avem răspuns imediat, să lase un semn și să ne înfigă în inimă un ghimpe de care cu greu putem scăpa, să ne trezească un gând la care să ne tot întoarcem.

Să mizeze pe sentimentele noastre e o posibilitate, nu o obligație.

Sentimentele se schimbă de-a lungul secolelor urmând căi imprevizibile: niciodată nu s-a putut face abstracție de ele, dar adesea s-a renunțat la reprezentarea lor.

Să povestești rolul emoțiilor în istoria artei înseamnă să înțelegi înainte de toate relațiile oamenilor cu propriile pasiuni. Emoțiile nu au avut totdeauna același rol, nici nu s-au bucurat de aceeași atenție.

Au fost vremuri în care nu și-au exercitat puterea absolută pe care par să o aibă astăzi. În unele epoci au stat ascunse, în altele au fost atribuite unor intervenții supranaturale și considerate rodul unor artificii demonice. Frumusețea nu a îmbrățișat mereu pasiunea, poezia nu a stârnit întotdeauna un fior. Dar reconstituirea unei istorii a emoțiilor în arte oferă șansa de a înțelege cum ne-am schimbat de-a lungul secolelor și permite descoperirea fragilității pe care femeile și bărbații n-au fost pregătiți întotdeauna s-o înfrunte. Am trecut de la reprezentarea echilibrului perfect elaborată de vechii greci – o descurajare a exceselor provocate de emoții – la povestea suișurilor și coborâșurilor în care ne târâsc pasiunile în epoca romantică. Am încercat să explicăm, prin științele naturale, care este cauza exceselor noastre de mânie sau a momentelor de depresie, ajungând să elaborăm teoria celor patru umori, și în același timp am desemnat o divinitate care să controleze fiecare bătaie a inimii noastre.

De fiecare dată însă a existat un artist în stare să descrie în cel mai eficient mod rolul pe care l-am atribuit emoțiilor. Un maestru capabil să traducă în imagini sentimentele unei generații. Uimirea monahilor medievali are un chip diferit de cea a nobililor francezi din secolul al XVIII-lea, romanii antici își exprimau îndoielile folosindu-se de figuri pe care futuriștii cu greu le-ar accepta, intensitatea dorinței

erotice cântată de Sappho ar fi scandalizat o doamnă florentină din Quattrocento și ar fi înflăcărat o tânără croitoreasă din secolul al XVIII-lea.

De la sfârșitul secolului al XIX-lea, sub impulsul investigativ dat de Charles Darwin și de accelerarea întreprinsă de Freud, filozofii și psihologii s-au aventurat în reconstruirea unei istorii a emoțiilor, folosindu-se în unele cazuri de cercetările efectuate de artiști. S-au uitat la chipurile imaginate de Michelangelo și Rafael după ce, la Roma, a fost descoperită sculptura *Laocoon* în 1506 (fig. 4), datorită căreia s-au aventurat în descrierea sentimentelor celor mai profunde, după o lungă perioadă în care arta se limitase doar la trasarea unor timide schițe ale acestora. Au înfruntat complicatele teze ale lui Leonardo da Vinci, care a dedicat „mișcărilor sufletului” o parte din *Tratatul despre pictură*, transformând expresia emoțiilor într-un banc de probă pentru tinerii artiști mai întreprinzători. S-au uitat cu curiozitate la clasificările puse la punct de Charles Le Brun, pictorul Regelui Soare, care a identificat punctul nevralgic în care se concentrează expresia emoțiilor noastre: acel triunghi care separă nasul de sprâncene, brăzdat de ridurile uimirii, întins de tensiunea dorinței, adâncit de grimasele delirului.

Chiar dacă mulți s-au gândit la ochi, de fapt sprâncenele sunt acea parte a feței în care pasiunile se observă mai bine [...]. Și, așa cum – se spune – sufletul are două apetituri pe partea senzitivă, tot așa există două mișcări ale sprâncenelor care exprimă toate pasiunile. Există două moduri de a ridica sprânceana. Unul în care sprânceana se înalță la mijloc, iar acesta exprimă mișcări plăcute. Dar când sprânceana se lasă la mijloc, exprimă o durere.

CHARLES LE BRUN, *Expressions des passions de l'âme*
„Expresii și pasiuni ale sufletului”, 1698

Convins că „cea mai mare parte a sufletului produce acțiuni corporale”, cel dintâi pictor al regelui Franței dă curs teoriilor fiziologice ale epocii situând sufletul, sediu al emoțiilor, într-un loc precis al corpului.

Unii susțin că este o mică glandă situată în centrul creierului, pentru că această parte este unică, în timp ce toate celelalte sunt duble [...]. Alții spun că este inima, pentru că în această parte se simt pasiunile; părerea mea este că sufletul primește impresiile pasiunilor în creier și îi simte efectele în inimă.

CHARLES LE BRUN, *Ibid.*

Fiii îndepărtați ai teoriilor lui Le Brun sunt cercetătorii americani Paul Ekman și Wallace Friesen, care în anii '60 realizează o cercetare interculturală pentru a verifica dacă există emoții pe care în toată lumea, în fiecare populație și cultură, bărbați și femei, le manifestă în același fel. O ipoteză pe care o atinsese în trecut și Charles Darwin când intuise universalitatea emoțiilor prin observarea reacțiilor emotive la primate.

Ekman și Friesen selecționează patruzeci de imagini de chipuri nord-americane dintre trei mii de expresii diverse și încep să colinde lumea arătându-le unor persoane de vârste, rase, civilizații și condiții sociale diferite. Din America Latină în Japonia, ajung să identifice șase emoții numite „primare”, pentru că expresia lor se aseamănă pe toate meridianele. Pentru a risipi orice dubiu și orice critică – fiindcă răspândirea televiziunii și a ziarelor ar fi putut influența conștiința persoanelor intervievate – se avântă până în Noua Guinee, unde întâlnesc triburi izolate de lume, confirmându-și astfel teoria. Fericire, Surpriză, Dezgust, Mânie, Frică și Tristețe sunt emoții comune întregii specii umane, exprimate cu aceleași expresii ale chipului, utilizând în același fel nu mai puțin de patruzeci

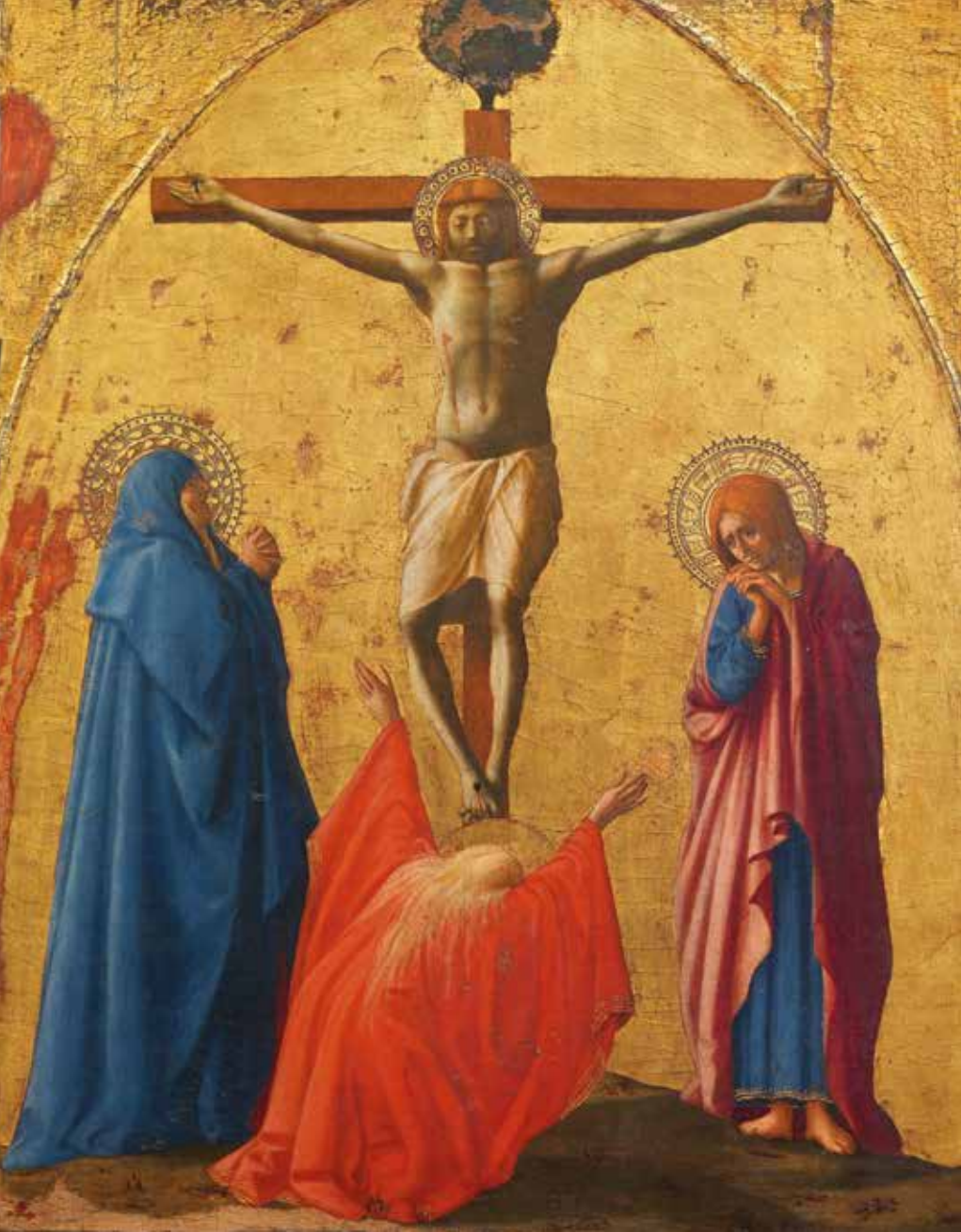
și șapte de mușchi care ne pun în mișcare fața. Unii dintre acești mușchi pot fi controlați de om, dar aceste emoții îi activează în mod involuntar: e imposibil să negi complet exprimarea unei emoții primare, căci mușchii feței reacționează oricum, chiar și pentru o clipită. Se naște astfel studierea „microexpresiilor”, care apar pe chip a douăzeci și cincea parte dintr-o secundă și dispar, de obicei fără să ne dăm seama.

E un studiu cu adevărat fascinant, care are meritul de a le furniza agențiilor de investigații noi instrumente pentru a-i da de gol pe vinovați prin analiza expresiilor lor faciale din timpul interogatoriilor – a inspirat celebrul serial tv *Lie to me* –, dar nu poate satisface complet preocupările acestui eseu despre artă în șase emoții. Sentimentele pe care le-am ales pentru această cavalcadă în istorie și în gândurile noastre cele mai intime nu sunt cele primare. Am ales emoții transversale, mai complexe, care nu au o durată precisă, nici o expresie constantă. Sunt pasiuni universale, care adesea ne pun în mișcare întregul corp, nu doar chipul. Dar, mai ales, sunt emoții care se schimbă de-a lungul secolelor, în funcție de contextul în care sunt simțite și exprimate. Odată cu modificarea cauzelor care le provoacă, se modifică și reacțiile, surse inepuizabile de imagini și iconografie pentru artiști.

Cercetarea lui Darwin despre emoții a știut să asocieze expresiile oamenilor cu ale animalelor, iar cercetarea lui Ekman și Friesen a avut meritul de a găsi cel mai mic numitor comun între popoarele de pe globul terestru. Aceste pagini încercă să vă poarte într-o călătorie în timp pentru a înțelege cât din emoții a rămas și cât s-a transformat, datorită unicelor obiecte care permit conservarea, în istorie, a memoriei identității noastre: operele de artă.

Parcurgerea acestui drum ne permite să știm mai bine cine am fost și cine am devenit, ne oferă ocazia de a

descoperi laturi obscure ale unor figuri semnificative ale trecutului, ne emoționează, dar mai ales ne ajută să ne înțelegem limitele și slăbiciunile. Așa cum trebuie să facă orice capodoperă demnă de acest nume.

Masaccio, *Crucifissione*, 1426, tempera pe lemn, Museo di Capodimonte, Napoli.
© ART Collection / Alamy / Alamy / Profimedia

Gian Lorenzo Bernini, *Apollo și Daphne*,
1622-1625, marmură, Galleria Borghese,
Roma. © Fototeca Gilardi /
akg-images / Profimedia

Correggio, *Jupiter și Io*, detaliu,
1532-1533,
ulei pe pânză,
Kunsthistorisches
Museum, Vienna.
© akg-images /
akg-images /
Profimedia

Pierre-Auguste Renoir, *Bal la Moulin de la Galette*, 1876, ulei pe pânză, Musée d'Orsay, Paris. © akg-images / akg-images / Profimedia

Umberto Boccioni, *Râsetul*, 1911, ulei pe pânză, MoMA, New York.
© akg-images / akg-images / Profimedia

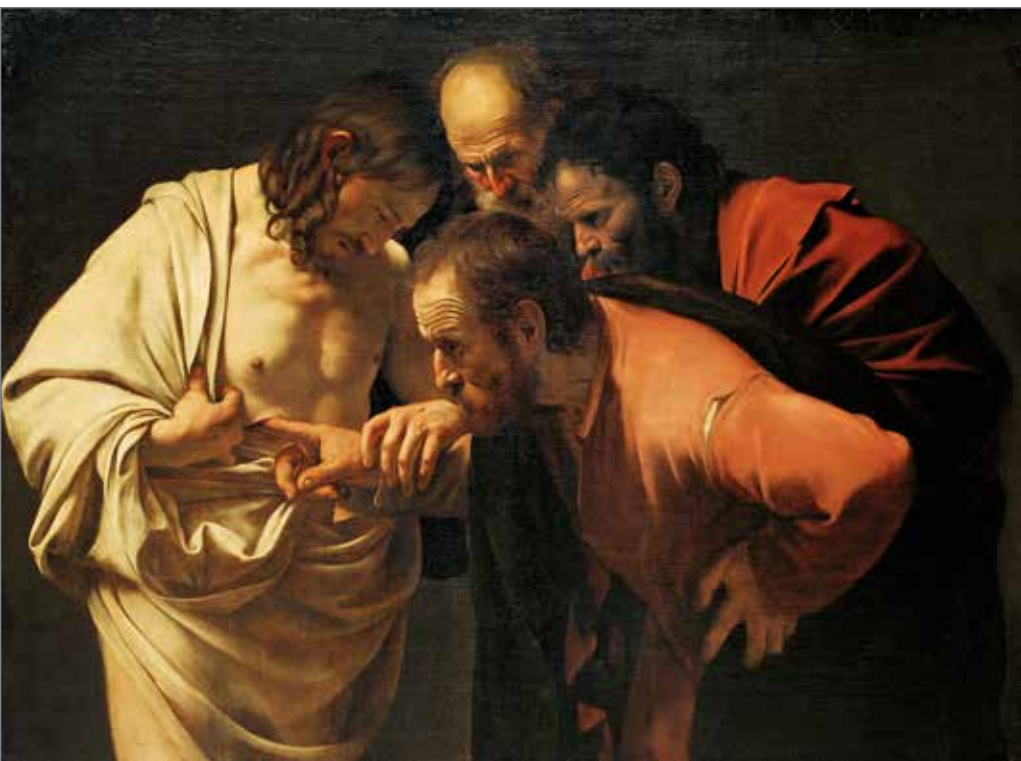

Tițian, *Polipticul Averoldi*,
detaliu, 1520-1522, ulei pe
lemn, Collegiata dei Santi
Nazaro e Celso, Brescia.
© Mauro Magliani / AFP /
Profimedia

René Magritte, *Trădarea imaginilor*, 1928-1929, ulei pe pânză, Los Angeles County Museum of Art, Los Angeles. © akg-images / akg-images / Profimedia

Caravaggio, *Incredulitatea Sfântului Toma*, 1600-1601, ulei pe pânză, Bildergalerie, Potsdam. © akg-images / akg-images / Profimedia

Antonio Canova, *Amor și Psyche*, 1787-1793, marmură,
Musée du Louvre, Paris. © Fototeca Gilardi / akg-images / Profimedia

